

TÜRKİYE'DE YOKSULLUK VE ÇOCUK YOKSULLUĞU ÜZERİNE BİR İNCELEME

Özlem DURGUN*

Özet: Yoksulluk hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir. Bu nedenle Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşlar bu konuda çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Yoksulluğu en derinden hissedenden kesimi çocuklar oluşturmaktadır. Çocuk gelişimi yoksulluk nedeniyle engellenmektedir. Çocukluk döneminde yoksulluk yaşayanların, gelecekte de yoksullukla karşılaşma riski yükselmektedir. Böylece bir kısır döngü oluşmakta yoksulluk gelecek kuşaklara aktarılmaktadır.

Yoksul aileler çocukları gelir kaynağı ve sigorta olarak görmektedir. Bu amaçla çok çocuğu tercih etmektedirler. Çalışan çocuklar kısa dönemde bir çözüm yolu olarak sunulmaktadır. Ancak gelecek dönem için büyük sorunlar yaratmaktadır. Ayrıca çocuklar arasında da ayrımcılık yapılmakta kız çocukları eğitim almadıkları için yoksulluk riskiyle daha fazla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu nedenle çocuk yoksulluğu çok boyutlu incelenmelidir. Yapılan çalışmada Türkiye açısından sorunlar ortaya konmaya çalışılmış ve çeşitli çözüm yolları önerilmiştir.

Anahtar Kelime: Yoksulluk, Çocuk yoksulluğu, Türkiye

A STUDY ON POVERTY AND CHILD POVERTY IN TURKEY

Poverty is seen in both developed and developing countries. For this reason, the World Bank, United Nations, international organizations such as the various studies have made on this issue. Poverty is the most deeply felt the children segment. Child development is hindered due to poverty. People living in poverty during childhood, increases risk of poverty in the future. Consists of a vicious circle. The poverty is transferred to future generations.

Poor families see children as a source of income and insurance. For This Purpose, they prefer a large of children. Working children are offered as a solution in the short term. However, creates big problems for the next period. In addition, the discrimination is made among the children. Have not received education for girls, the poor face more risk.

Therefore, a multidimensional child poverty should be examined. In this study, Problems for Turkey has been demonstrated and a variety of solutions proposed.

Keywords: Poverty, child poverty, Turkey

Giriş

Yoksulluk genelde az gelişmiş ülkelerde karşılaşılan bir sorun olmasına rağmen gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde de karşılaşılan büyük bir sorundur. Bu nedenle üniversiteler ve çeşitli araştırma kuruluşlarının yanı sıra BM (Birleşmiş Milletler), UNESCO (Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu) ve UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) gibi uluslar arası kuruluşlar da bu konuyla ilgili projeler geliştirmişlerdir. Öncelikle yoksulluğun ölçülmesi ve kavramsallaştırılması üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Refah düzeyi en gelişmiş ülkelerde bile insanlar yaşam sürelerince yoksulluk sorunuyla kısa veya uzun dönemde karşılaştıkları görülmektedir. Yoksulluk çeşitli dönemlerde karşılaşılan bir sorun olduğu kadar toplumun çeşitli katmanları açısından da incelenmesi gereken bir sorundur. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk sorunu özellikle yaşlılar, özürllüer, kadınlar ve çocuklar gibi gruplarda daha fazla yaşanmaktadır. Yoksulluk olgusu, toplumdaki tüm grupları göreceli olarak farklı düzeyde etkilemesinin yanında; her ülkenin gelişmişlik düzeyine göre yoksul olarak adlandırdığı kesim gelir olarak birbirinden farklılık göstermektedir. İngiltere'deki en fakir yüzde on ile Yunanistan veya Meksika'daki fakirlerin gelirleri birbirinden farklıdır. Çünkü ölçümlerde, farklı tanımlar kullanılmaktadır. Örneğin, Dünya Bankası özellikle yoksul

* Yrd. Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi ozdurgun@istanbul.edu.tr

ülkelerde yoksulluğun değerlendirilmesi için, gelir ölçütüne odaklandığı, mutlak yoksulluk kavramını kullanmaktadır. Dünya Bankası bu amaçla iki ayrı yoksulluk sınırı belirlemiştir.

1. Kişi başına 1\$'lık (=yılda 375\$) yoksulluk sınırı: mutlak gereksinimleri satın almak için gerekli geliri ifade eden aşırı yoksulluk sınırı

2. günlük 2\$'lık yoksulluk sınırı: özellikle orta ve düşük gelirli ülkeleri ifade eden yoksulluk sınırı (Riddell, 2004:3).

Kısaca mutlak yoksulluk kavramı bir kişi veya hanehalkının temel ihtiyaçlarını, yaşamını karşılayacak gelire sahip olmaması durumudur (Şenses, 2001: 62). Birleşmiş Milletler ise, sadece gelire odaklanmayı eksik kabul ederek 1990 yılından itibaren yoksulluğu çok boyutlu olarak incelemeye başlamıştır. Bu amaçla insanca yaşayabilmek için gerekli olan hak ve özgürlüklerin dikkate alındığı insani kalkınmanın ölçülmesinin hedeflendiği çalışmalarında 2 farklı yoksulluk endeksi kullanmaktadır.

1. Gelişmekte olan ülkeler için HPI-1: Göreli olarak genç yaşta ölüme olan duyarlılık 40'dır. Sağlık hizmetlerine ve temiz içme suyuna ulaşmakta zorluk kötü yaşam koşullarını belirleyen ölçütlerdir. Eğitimden dışlanma ölçüsü okuma yazma bilmeyenlerin toplam nüfusa oranı olarak belirlenmiştir.

2. Sanayileşmiş ülkeler için HPI-2: Göreli olarak genç yaşta ölüme olan duyarlılık 60'dır. Kötü yaşam koşullarını belirleyen ölçütler ise, ortalama hane halkı kullanılabilir gelirinin %50'si olarak hesaplanan gelir yoksulluğu sınırının altında yaşayan insanların yüzdesidir. Okur –yazarlık yetisinden yoksun 15-65 arası yetişkinlerin oranı eğitimden dışlanma olarak kabul edilmektedir. Ayrıca uzun dönemli işsizlik oranı olarak kabul edilen 12 ay ve üzeri işsizlik oranı sosyal dışlanma ölçütü olan dördünü bir ölçüt de eklenmiştir. Bu ölçüt gelişmekte olan ülkelerde hesaplanmamaktadır (Allen ve Thomas, 2000:16).

Her ülkenin yoksulunun diğerinden farklı olması, ortalama yaşam düzeyinin altında yer alanları ifade eden göreli yoksulluk kavramıyla açıklanabilir. Bu kavram ülkelerin, toplulukların hatta bireylerin birbirlerine görelilik durumlarını açıklamaktadır. Bu amaçla Avrupa Birliği'nde ortalama gelirin nüfusa bölünmesiyle elde edilen ortalama gelir kullanılmamaktadır. Onun yerine gelir sıralamasının tam ortasında yer alan gelirin yüzde ellisinin altında kalan kesimler, göreli olarak yoksul kabul edildiği için her ülkede farklı hesaplanmaktadır (İnsel, 2001: 66).

Yoksulluk daha ayrıntılı incelendiğinde, en büyük ve önemli etkiyi, çocuklar üzerinde gösterdiği görülmektedir. Çocuklar yoksulluğu daha derinden hissettiği için, dünya bankası yoksullukla mücadelesinde çocuk yoksulluğu ile mücadeleye verdiği önemi artırmıştır. Çocuklar sağlıklı beslenemez ve eğitim almazlarsa ileride de sağlıklı ve üretken olamazlar. Yoksul ailelerin çocuklarının eğitilmesi, İnsani ve sosyal faydaları inceleme dışı bırakılıp sadece ekonomik yanlı incelendiğinde bile Marshall'a göre, sosyal sınıf olarak yükselme şansları da artmaktadır (Brady, 2003:377). Bu nedenle, çocuk yoksulluğu sorunu ve çözüm önerilerine daha fazla önem verilmelidir. Hanehalkına aynı veya maddi yardımlarla çocuk sorununu çözmek mümkün değildir. Çocuk yoksulluğu kendine has özellikleri olan, çoğu kez aile gelirinden en az payı almalarına rağmen; Türkiye'de ulusal hesaplamalarda sadece ilgili kurumların verdiği bilgilerin toplandığı veriler kullanılmaktadır. Sosyal koruma verileri, Avrupa kullanılan sisteme (ESSPROS: The European System of Integrated Social Protection Statistics) uygun hale getirilmeye çalışılmaktadır (TÜİK, 2011). Yoksulluğu ölçmede bir yöntem olarak kullanılacak beslenme bilgi ağı TÜİK'da sadece 2003 yılı için yayınlanmıştır (TÜİK, 2003).

Çocuklukta yaşanan yoksulluğun etkilerinin hayat boyu devam ettiği düşünüldüğünde, bu konuda daha fazla çalışma yapılmalıdır. Bu amaçla yapılan çalışmada öncelikle, uluslararası literatürde çocukların yoksulluktan nasıl etkilendiklerini inceleyen araştırmalar derlenmiştir. Bu derleme yapılırken sadece gelişmekte olan ülkeler değil gelişmiş ülke örnekleri de alınmıştır. Ülkelerde gelişmişlik ve gelir düzeyi artsa bile çocuk yoksulluğu sorununun devam

ettiğini göstermesi bakımından, gelişmiş ülkelerin de bu sorunla mücadele etmesi önemlidir. İlerleyen kısımda Türkiye’de yıllar içinde ailelerin yoksulluk sorunundaki gelişmeler ortaya koyulurken, çocukların bu yoksulluktan nasıl etkilendikleri de açıklanmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde çocuk yoksulluğunu önlemek için alınabilecek önlemler belirtilmiştir.

1.Çocuk ve Yoksulluk

Yoksul nüfus herhangi bir zaman diliminde oldukça heterojendir. Değişik nüfus kesimlerine göre, hayatın farklı evrelerinde farklı biçimler almaktadır. Çeşitli yoksulluk biçimleri zaman içinde farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Bazıları ani bir boşanma sonucu yaşamda büyük bir değişiklikte ortaya çıkarken, bazıları da iş hayatındaki uzun dönem istikrarsızlıklar neticesinde görünürde zararlı olmayan eylemlerin sonucunda uzun bir süreçte karşılaşılmaktadır. Yoksulluk oranları, ekonominin daha iyiye gittiği zamanlarda düşmesi, durgunluk zamanlarında yükselmesi nedeniyle genellikle dalgalı bir seyir izlemektedir.

Yoksulluğun ölçülmesi, teşhis edilmesi ve tanımlanmasında standart bir yaklaşım söz konusu değildir. Yoksullukla ilgili tartışmalar genellikle yoksulluğun sebepleri ulusal ve uluslararası karşılaştırılıp ölçülmesi ile ilgili yapılmaktadır. Yoksulluk parasal boyutta ölçüldüğünde sadece gelir artırıcı politikalar çözüm olarak görülmektedir. Uluslararası kuruluşlar ise özellikle BM’ler insan hakları yönünden çok boyutlu olarak yaklaşmaktadır (Vandemootel, 2000).

Parasal yaklaşım yaş, cinsiyet, aile kavramı gibi ögelere yeterince önem vermediği için özellikle çocuk yoksulluğu ölçmede uygun bir yöntem değildir. Bu yaklaşım çocuğun ihtiyaçlarının yetişkinlerinkinden farklı olduğu gerçeğini göz ardı etmektedir (Minujin vd, 2006)

Bireyin gelirini artırmayı hedefleyen parasal yaklaşım ile paranın aile içinde dağılımdaki ayrımcılığa dikkat edilmemektedir. Elde edilen gelir aile bireyleri arasında oransal olarak dağılmadığından en güçsüz grup olan çocuklar ve kadınlar gelir artışından en az etkilenen grup olarak karşımıza çıkmaktadır (Feeny, 2004).

Çocuk yoksulluğu, bazı yazarlara göre, çocukların geliri olmaması nedeniyle “yoksul” olarak kabul edilmeseler de çoğunlukla onları yetiştiren yetişkinlerin yoksulluğunun bir ürünüdür. Yoksul aileler, çocukları yaşama, zihinsel ve bedensel gelişme açısından ihtiyaçlarını karşılayamamalarının yanı sıra çocukların sömürülmesine, istismarına, şiddet ve ayrımcılığa uğramasına neden olurlar. Tablo:1’de, Çocuklarda yoksulluğun neden olduğu sonuçlar özetlenmektedir.

Tablo 1: Yoksulluk ve Etkileri

Yoksulluk Ögeleri	Ara Faktörler	Sağlık Sonucu
Parasal yetersizlik	Yetersizlik sağlık bilgisi	Sık hastalık
Birikim olmayışı	Sık ve çok doğum	Ağır bulaşıcı, kronik hastalık
Sağlıksız çevre	Alkol, sigara	Sakatlık
Sağlıksız kalabalık konut	Yetersiz beslenme	Sık erken ölüm
Sosyal güvencenin olmayışı	Yetersiz koruyucu sağlık hizmeti	Anne ve bebek ölümleri
Sınırlı eğitim	Yetersiz tedavi edici hizmet	Kalıtsal hastalık
İşsizlik	İlaç almama	Düşük doğum ağırlığı
Çocuk işçiliği	Kimyasallara maruz kalma	Ruh hastalıkları
Ağır çalışma koşulları	Suç, yasa dışı davranış	Çeşitli madde bağımlılığı
Göç	Sağlık hizmetlerine erişememe	İntihar
Marjinal yaşam	veya kullanamama	Kaza
Tabancılığa		Obezite
Dışlanmışlık güçsüzlük		PEM
		Şiddet

Kaynak: Dedeoğlu N. “Sağlık ve Yoksulluk”, Toplum ve Hekim Dergisi, Ocak- Şubat 2004, Cilt 19,sayı1.

Çocukların fiziksel, duygusal gelişimlerini sağlayamayan aileler, yoksulluğun geleceğe devrine neden olmaktadır. Çocuklar bir toplumun geleceğini oluşturmakta bu nedenle her toplum donanımlı ve rekabet edebilir bireyler yaratmak istemektedirler. Ancak bunun sağlanamaması toplumsal gelişime de ket vurmaktadır. Bu nedenle çocuklar için en büyük risklerden birisi yoksulluktur.

UNİCEF'in 2005 yılı raporuna göre, gelişmekte olan ülkelerde doğan her on çocuktan biri yoksul olarak dünyaya gelmektedir. Gelişmiş ülkelerde de refah artışına rağmen, yoksul çocuk sorununu çözülememiştir. Örneğin İngiltere'de ulusal ortalama hane gelirinin %50'sinden daha düşük gelire sahip çocuklar yıllar içinde incelenmiş ve bu çocukların 1979 - 2000 yılları arasında üç kattan fazla arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Avrupa Birliği ülkeleriyle karşılaştırıldığında bu oran çok yüksektir (Minoff, 2006).

Çoğu zenginlik içinde yaşayan 25 OECD Ülkesinde yoksulluk içinde yaşayanların büyük yüzdesini çocukların oluşturduğu görülmüştür. OECD'ye üye 24 ülkeden 17'sinde çocuk yoksulluğunda artış gözlenmiştir. Ancak, devletin GSMH'dan aile yaşam standartlarını yükseltmek amacıyla ayırdığı para miktarı arttıkça çocuk yoksulluğu riski azalmaktadır (UNİCEF, 2010). Bu nedenle sadece aile gelir düzeyi veya ülke zenginliği çocuk yoksulluğu sorununu ortaya koymada yeterli olamamaktadır. Bu nedenle yeni bir tanım yapılması gereklidir. "Yoksul çocuk, yaşaması, büyümesi ve gelişmesi için gerekli olan maddi ve duygusal kaynaklardan mahrum kalması nedeniyle haklarından faydalanamayan, potansiyelinin tamamını kullanma başarısı gösteremeyen veya toplumun bütün ve eşit bir üyesi olarak katılamayan kişidir (UNİCEF, 2005). UNİCEF' in tanımı, ekonomik güvenliğin çocuk yoksulluğunun birçok bileşeninden biri olduğunu göstermektedir. Ayrımcılık ve dışlanma, temel hizmetlere erişim de tanımın merkezinde yer aldığından bu tanımı insan hakları açısından bir yaklaşım olarak kabul edebiliriz. Ayrıca, cinsiyetten ayrıca bahsedilmese de bu çerçevede çalışma, güçsüzlük ve ayrımcılığın kızları ve erkekleri farklı olarak etkilediğini, bu konunun çocuk yoksulluğunun ölçülmesi sırasında dikkate alınması gereklidir. Elbette bu ayrımlar dikkate alınırken, maddi mahrumiyetle ilgili olan yoksulluğun esas anlamının seyreltilmesi riski de büyüktür.

Gelişmekte olan bölgelerde, çocuk yoksulluğu boyutu ve derinliğinin bilimsel olarak ölçülmesi için gerçekleştirilen dünyadaki ilk çalışma olan Bristol Çalışmasında gösterge ve eşik değerleri aşağıdaki gibi sıralanmış ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır (Gordon D. vd., 2003).

Beslenme -Şiddetli gıda mahrumiyeti: Boyları ve kiloları kendi yaş gruplarındaki uluslararası referans topluluğunun medyan değerinden üç kat daha düşük olan çocuklardır. Düşük ve orta gelirli ülkelerde yaşayan 5 yaş altındaki çocukların %15'i şiddetli gıda mahrumiyeti yaşamaktadır.

Şiddetli su mahrumiyeti: içme suyu olarak sadece yüzeysel sulara veya evleri en yakın su kaynağından 15 dakika daha uzakta yaşayanlardan oluşmaktadır. %20'si (yaklaşık 376 milyon çocuk) bu mahrumiyetle karşı karşıyadır.

Sanitasyon-Şiddetli sağlıklı yaşam olanakları mahrumiyeti: özel ve umumi tuvaletlerin olmadığı hanelerde yaşayan çocuklardır. %34'e karşılık gelen 500 milyondan fazla çocuk sağlıklı yaşam olanaklarından uzak yaşamaktadır.

Şiddetli sağlık mahrumiyeti: herhangi bir hastalığa karşı aşılınmayan, kısa süre önce ishal gibi herhangi bir hastalığa yakalanmış ve herhangi bir tıbbi müdahale görmemiş, sağlık kuruluşlarına ulaşamayan çocuklardır. 265 milyon çocuk sağlık sorunlarıyla karşı karşıyadır.

Şiddetli barınma mahrumiyeti: Evlerinde bir odada 5 kişiden fazla yaşayan veya evlerinde herhangi bir zemin kaplaması olmadan yaşayan çocukların sayısı 500 milyonu aşmaktadır.

Şiddetli eğitim mahrumiyeti: Yaşları 7-18 yaş aralığında olan ve hayatlarında hiç okula gitmemiş, profesyonel bir eğitim almamış ve şu anda da okula gitmeyen çocukların sayısı 134 milyona ulaşmıştır. Bu da %13'lük bir orana karşılık gelmektedir.

Şiddetli bilgi mahrumiyeti: yaşları 3-18 arasında değişen ve evlerinde radyo, televizyon veya gazete erişimi olmayan çocuklardır. %25 ile büyük bir oranda çocuk bilgi mahrumiyetini yaşamaktadır.

Sonuç olarak, Bristol grubu tarafından yapılan çalışmada düşük ve orta gelirli ülkelerde yaşayan çocukların %56'sının, yukarıda bahsi geçen mahrumiyetlerin bir veya birkaçına maruz kaldığını göstermektedir. Çalışma aynı zamanda günde sadece 1 \$ ile yaşamaya çalışan insan sayısı ile şiddetli mahrumiyet yaşayan çocuklar arasında tam bir örtüşme olmadığını göstermektedir. Çocuk yoksulluğu incelenen hemen hemen tüm durumlar için daha yüksek oranda çıkmaktadır.

Bu nedenle İngiltere DFID (Department for International Development) tarafından yaklaşık 12.000 çocuk ve ailelerini Etiyopya, Peru, Vietnam ve Hindistan'da 15 yıl boyunca incelemeye alan projede yoksul çocuklar incelenirken aşağıdaki kriterler dikkate alınmıştır (Woldehanna vd., 2004).

- temel hizmetlere erişim: elektrik, temiz içme suyu ve tuvalete erişim
- tıbbi olanaklara olan mesafe
- çocuk bakımı ve çocuk büyütme
- çocuk beslenme bozukluğu
- okur yazarlık
- çocuk işçiler
- toplum içindeki sosyal sermaye

Her üç yılda bir seçilmiş çocuklarla ilgili bilgi toplanmaktadır. Bu dört ülkede yapılan çalışma Bristol grubunun çalışmalarıyla benzer özellikler taşımaktadır. İlk sonuçlara göre çocukların mahrumiyetinin bilinenden daha yüksek olduğu ve ergenlik döneminde de devam ettiği görülmüştür. Çocuk yoksulluğu geleneksel, parasal esaslı kafa sayımından daha fazla çıkmaktadır. Bu bilgi eksikliği ve dar görüşlülük uygulanacak politikaları da etkilemektedir. Bunu önlemek için BM 2000 yılında milenyum bildirisini yayınlamış, 2015 yılı için yoksulluk ve yoksunluğun azaltılmasını hedefleyen somut uygulamaları içeren projeleri uygulamaya koymuştur (Kurnaz, 2007: 53). Ancak belirlenen amaçlara ulaşana kadar zengin ülkelerde bile yoksulluk sorunuyla baş etmek zorunda kalmaktadırlar. Çok çocuklu ailelerde doğan, göç eden, düzenli gelire sahip olmayan veya tek ebeveynli çocuklar, yoksulluk riskiyle yaşamak zorunda kalmaktadırlar.

Toplumlardaki refah artışı, eğer özel bir politika uygulanmıyorsa, bu çocukların kendilerini geliştirmesine imkân vermemektedir. Çünkü özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoksul yanlısı eğitim ve sağlık harcamaları yeterince yapılmamaktadır. Nüfusu %20'lik gruplara bölerek incelendiğinde en yoksul %20'lik kesimin en zengin %20'lik kesimden daha fazla eğitimden yararlanabildiği görülmektedir. Dolayısıyla gelirin artışı alt gelir gruplarında insani gelişmeyi sağlayacak seviyeye ulaşmamaktadır (Grupta vd., 2004,192).

2.Türkiye'de Yoksulluk ve Çocuk

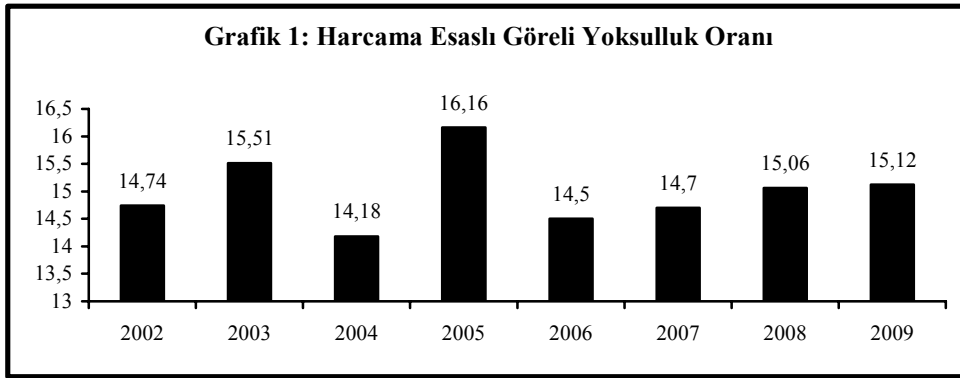
Türkiye 2001 krizinden itibaren 2008 krizine kadar uzun bir süre kesintisiz büyümüştür. 2001 senesinde -5,7 oranında küçülürken 2002'de 6,2, devamında 5,3, 2004 yılında 9,4'lük rekor bir büyümenin ardından 8,4 ve 6,9'la devam etmiştir. Kriz öncesi de 4,7 büyümeyi başarmıştır (TÜİKb, 2011). Aynı zamanda yüzde 20'lik dilimlere göre gelir dağılımı incelendiğinde en yoksul ve yoksul kesimdeki ilerleme görülmektedir. Buna göre son yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay, ilk yüzde 20'lik grubun 8,5 katıdır. Yani zengin kesim yoksul kesimin 8,5 katı gelir elde etmektedir. Kırsal kesimlerde bu oran düşerken kentlerde daha yüksektir. Rakamlar yıllar içinde bakıldığında gelir dağılımdaki iyileşme karşılaştırma yapıldığında görülmemektedir.

Tablo 2: Yüzde 20'lik Dilimlere Göre Yıllık Kullanılabilir Gelirlerin Dağılımı (2002-2007)

%20'lik Dilimler	Türkiye		Kent		Kır	
	2002	2009	2002	2009	2002	2009
Birinci %20	5,3	5,6	5,5	6,0	5,2	6,1
İkinci %20	9,8	10,3	9,7	10,7	10,3	10,9
Üçüncü %20	14,0	15,11	13,9	15,0	14,7	15,9
Dördüncü %20	20,8	21,45	20,5	21,1	21,7	23,1
Beşinci %20	50,0	47,6	50,4	47,3	48,0	44,0
Toplam	100	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK, "Gelir Dağılımı ve Yaşam Koşulları". (Çevrimiçi) http://tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=865, 15.01.2011

2009 yılında ortalama yıllık hane halkı kullanılabilir geliri 21 293 TL'ye yükselmiştir. Bu hızlı büyüme tüm hakların güvence altına alınmasını sağlamakta ancak hiçbir zaman yeterli görülmemektedir. Mutlak yoksulluk olarak bakıldığında yoksulluk sorununda ilerleme varmış gibi görünmesine karşın görece yoksulluk açısından son yıllardaki değişim incelendiğinde görece yoksulluk artmıştır. Mutlak yoksulluk hesaplamaları değişen piyasa ve ülke koşullarını dikkate almamaktadır. Bu nedenle, harcama esaslı yoksulluk oranları da incelenmelidir.

Kaynak: TÜİK, 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, Çevrimiçi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6365>, 15.01.2011

Grafik 1'e bakarak yoksulluğun azalmadığını, hatta arttığını söyleyebiliriz. 2002 yılında %14,74 olan yoksulluk %15,12'ye çıkmıştır. Yoksulluğun önemli bir göstergesi olan sağlık harcamalarında da bu artışı kontrol etmek mümkündür. Yeşil kart sahibi 2003 yılında 5 milyon kişiden az iken bu rakam 2009 yılında 9 milyon 647'ye ulaşmıştır. 2003 yılında ilaç ve tedavi masraflarının %4,3'ünü yeşil kart harcamaları oluştururken, 2009 yılında bu oran %12,7'ye yükselmiştir (TÜİK, 2009a). OECD ülkeleriyle karşılaştırıldığında ülke genelinde yoksulluk sorununun halen çözülmediği de görülmektedir. Çalışmamızın konusunu oluşturan çocuk yoksulluğu konusunda da ülke geneline benzer sonuçlarla ulaşılmaktadır. Örnek verirse, Türk çocukları ekonomideki bu gelişmeye rağmen, maddi refah açısından OECD ve AB ülkeleri arasında alt sıralarda yer almaktadır. Avrupa İstatistik Ofisi verilerine göre 17 yaşından küçük yaş grubu temel alınarak yapılan çalışmada yoksulluk riski altında bulunanların oranı Norveç, Danimarka ve Slovenya'da %10'un altında iken Bulgaristan'da %18, Yunanistan'da %21'e çıkmaktadır. Türkiye'ye en yakın Romanya bile %22'de kalırken Türkiye %34'le rekor kırmaktadır (EUROSTAT). Yoksul aileler çocuklarına gelişimleri için yeterli imkânı veremedikleri gibi onları erken yaşta çalışmaya teşvik etmektedirler. Çocuklar ya okula hiç gitmemekte veya okuldan alınıp işe verilmektedirler. Bu da gelişen dünyada hızla değişen ve daha çok eğitime ihtiyaç duyan istihdam alanlarından çocukların geri

çekilmesine neden olmaktadır. Gelecekte verimli ve üretken olacak neslin yoksulluğu ileri yaşlara taşımaya neden olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde yapılan çalışmalarda, kalabalık aileler yoksul çocukların ortak özelliği olarak görülmüştür. Kalabalık ailelerin en büyük nedeni, doğurganlık oranının yüksek olmasıdır. Ekonomik açıdan mantıklı davranan ebeveynler geleceklerini garantiye alabilmek için çok çocuk isterler. Ne kadar çocuk olursa emeklilik döneminde bakılma ihtimali artacaktır. Ayrıca, çocuk kısa sürede iş gücüne dönüşerek aile bütçesine katkı sağlayacaktır. Ülkede yoksul arttıkça yoksul çocuk sayısı daha hızlı artacak ve bu kısır döngü artarak devam edecektir (Estwaran, 2006: 148). Ülkemizde de benzer durum söz konusudur. Tablo 3’ de Hanehalkı türüne göre yoksulluk incelendiğinde hanehalkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk riskinin arttığı görülmektedir. Çocuksuz çekirdek ailelerde yoksulluk oranı en düşükken, büyüklüğü 7 veya daha fazla olan hanelerde yoksulluk oranı %40,5’e kadar yükselmektedir.

Tablo 3: Hanehalkı türüne göre yoksulluk oranları(Yoksul Fert Oranı) TÜRKİYE

Hane Halkı Türü	2002	2003	2004	2005	2006	2007(*)	2008	2009
Çekirdek Aile (Çocuklu)	24,87	27,84	24,30	18,99	17,41	16,05	15,42	15,98
Çekirdek Aile (Çocuksuz)	15,00	13,26	12,98	8,55	10,14	7,92	8,76	9,86
Geniş Aile	34,27	32,66	32,03	27,31	20,24	23,92	21,79	24,48
Tek Yetişkinli Aile, Diğer	28,52	25,46	23,78	15,78	19,77	16,15	22,46	19,29

*Yeni nüfus üretimlerine göre revize edilmiştir.

TÜİK, 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları

Yoksulluk sorunun görüldüğü diğer aile türü ise tek ebeveynli ailelerdir. Özellikle çocuklarıyla yalnız yaşayan kadınlarda sorun daha büyüktür. Düzenli gelir sağlanmasının yanında dışlanma gibi sorunların da çözülmesi gereklidir.

Yoksul çocukların önceliğinde sağlık sorunları vardır. Yetersiz beslenme özellikle çocuklarda kalıcı sorunlara neden olmaktadır. UNICEF raporuna göre; 2004-2008 döneminde bebek ölüm oranları 1000 canlı doğumda 17’dir. Beş yaşından küçüklerde ölüm hızı 24’e çıkmaktadır. Bodurluk oranı ise %10,3’e düşürülebilmesine rağmen, kırsal alanlarda %17’ye, doğuda ise %24’e yükselmektedir. 15-26 yaş aylık çocuklarda tam bağışıklık oranı %75 iken doğuda oran %64’e gerilemektedir (UNICEF, 2006). Çocukluk döneminde görülen ishal ve solunum yolu hastalıkları yoksullukla beraber artış göstermektedir. Yoksulluk, zihinsel ve bedensel gelişime ket vurmakta yoksul vücut gelişemeyerek üretkenliğini artıramamaktadır.

Ülke halkının büyük bir kısmı barınma sorunuyla yaşamaktadır. Bu da yoksul çocuk üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Kurumsal olmayan nüfusun %42,2’sinin yaşadığı konutta “sızdıran çatı, nemli duvarlar, çürümüş pencere çerçevesi gibi sorunlar söz konusudur. Halkın %42,9’unun oturduğu konutta “izolasyondan dolayı ısınma sorunu” yaşamaktadır.

Yoksul aileler yukarıdaki sorunları çözmeyi başarsalar bile düzenli gelire sahip olmadıkları için hayatta kalabilmek için çocukları çalışmaya yönlendirmektedirler. Yoksul insan için kendi vücudu sermayesidir. Dolayısıyla çocuk da bir sermayedir. Geliri düşük olmasına rağmen, aile ihtiyaç duyduğu için çocuktan çalışması beklenir. Çocukların eğitim almalarını bekleyecek zaman çok uzun gelir.

Dünya genelinde 5 ile 15 yaş aralığında 210 milyon çocuk, yarısı tam zamanlı olmak üzere çalışmaktadır. UNESCO’ya göre ilkokula kayıt olması gereken her 5 çocuktan birisi okula kayıt yaptıramamaktadır. Çocuk işgücü en çok kırsalda kullanılmaktadır (Zheng, 2006). TÜİK’in çocuk işgücü araştırmasına göre 2006 yılı itibarıyla 6-17 yaş grubunda 16 milyon 264 bin kişi ile kurumsal olmayan nüfusun %22,3’ünü oluşturmaktadırlar.

Tablo 4: Çocuk İşgücü Temel Göstergeleri, (Bin Kişi)

Nüfus	Ekim 1994	Ekim 1999	2006 (Ekim, Kasım, Aralık)
Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus	59736	65422	72957
0-5 yaş grubundaki nüfus	8469	7930	8479
6-17 yaş grubundaki nüfus	14968	15821	16264
İstihdam (6 ve daha yukarı yaş)	20984	22124	22963
İstihdam (6-17 yaş)	2269	1630	958
İstihdam oranı (6-17 yaş)	15,2	10,3	5,9
Kent	611	478	457
Kır	1659	1151	502
Erkek	1372	955	632
Kadın	898	675	326
Tarım	1510	990	392
Tarım-dışı	759	640	566
Ücretli veya yevmiyeli	648	617	513
Kendi hesabına/işveren	52	28	26
Ücretsiz aile işçisi	1570	985	420

Kaynak: TÜİK, Çocuk İşgücü Araştırması, 2006

Tablo 4'e göre yıllar içinde düşüş olmasına rağmen, 6-17 yaş grubunda bulunan çocuklardan %5,9'u bir işte çalışmaktadır. Hem öğrenimine devam eden hem de çalışan çocukların oranı %2,2'dir. Okula devam etmeyen çocuklarda oran %26,3'e çıkmaktadır. Kırsal alanda çocuk ve çalışan çocuk sayısı daha çok olmasına karşın, çalışan çocuklarda beklenenden farklı olarak, tarımdaki oran %40,9'da kalırken %59,1'i tarım dışı sektörlerde faaliyet göstermektedir. Çalışan çocukların %53'ü ücretli veya yevmiyeli bir işte istihdam edilirken %43,8'i ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Ev işlerinde ücretsiz çalışanların %61,2'si kız çocuklarından oluşmaktadır. Kız çocuklarında farkın bu kadar yüksek olması ayrımcılığın tüm gelişmelere rağmen devam ettiğinin dolayısıyla yoksul çocuk sorunun halen çözülemediğinin bir göstergesidir. Okula devam eden çocukların %42,8'i ev işlerine yardımcı olurlarken okula devam etmeyen çocukların %44,4'ü ev işlerine yardımcı olmaktadır. İki rakamın birbirine yakın olması kız çocukların okula devam etse bile çamaşır, bulaşık, kardeş veya aile fertlerinin bakımı gibi ev işlerine yardım etmesinin beklendiğinin bir göstergesidir. Toplum içinde kadınlar daha aşağılarda yer aldığı için kız çocuklar okuldan alınarak eve dolayısıyla erkeğe bağımlı hale getirilmektedir. Okuyamayan kızlar yoksul çocuklar yetiştirmeye devam ederek yoksulluk döngüsünü devam ettirmektedirler. Böylece çocukların çalışması şu anki yoksulluğun bir sonucu olduğu gibi gelecekteki yoksulluğun da nedenini oluşturur. Uzun dönemde ortaya çıkan asıl maliyet çocuklar tarafından ödenmiş olur.

Çocukların okuldan ayrılmalarının eğitim harcamalarının karşılanamamasının yanı sıra sosyal, kültürel ailevi nedenler de önemlidir. Göç, parçalanmış aileler, eğitim düzeyi düşük anneler, önyargılar, geleneksel aile yapısı nedeniyle kızların okutulmaması da çocukların eğitiminin önünde engel olarak bulunmaktadır. Çocuğun çevresindeki eğitimi rol modellerin eksikliği, bu modellerin çevre ve medya tarafından desteklenmemesi de yoksulluk kadar önemli etkenlerdir.

Çocukların büyüyen genç haline geldiklerinde oluşan genç yoksulluğu da ayrıca incelenmesi gereken büyük bir sorundur. OECD ülkeleri arasında en yüksek yoksulluk oranına sahip ülkemizde 15-19 yaş arası gençler içinde eğitime devam etmeyen ve çalışmayan nüfusun oranı %37,7'dir (Candaş, 2010: 32)

Özellikle parçalanmış ve yoksul ailelerin çocukları sokakta kalmaktadır. Bu çocuklara yardım için kurulmuş SHÇEK (Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu) çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Türkiye'de tahminen 1 milyon 400 bin korunmaya muhtaç çocuk bulunmaktadır. Ancak bunların hepsine SHÇEK yardımları yeterli gelmemektedir. Ailesine

katkıda bulunmak veya kendi gereksinmelerini karşılamak için sokakta çalışmak zorunda kalan sokak çocukları fiziksel ve ruhsal olarak büyük tehlike altındadırlar. Sokakta çalışan çocuklardan 10 bini SHÇEK'ten 2009 yılında yardım almıştır. 2014 yılında bu sayının %77'lik bir artışla 16 bin 105'e çıkması beklenmektedir (SHÇEK, 2009).

Tablo 5: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Çalışmalarına İlişkin Seçilmiş Göstergeler

	2002	2003	2004	2009
Çocuk Yuvası Sayısı	82	83	91	95
Çocuk yuvalarında Kalan Çocuk Sayısı	8552	8910	9609	9935
Yetiştirme Yurdu Sayısı	107	108	109	110
Yetiştirme Yurtlarında Kalan Çocuk Sayısı	9554	9988	10385	10460
Kreş ve Gündüz Bakımevi Sayısı	12	9	7	6
Kreş Çocukları Sayısı	534	528	460	405
Özürlüler için Rehabilitasyon Merkezi	54	58	66	68
Tedavi Olan Özürlülerin Sayısı	4258	4998	4466	4996

Kaynak: Kabaş, Tolga (2009):"Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Yolları", Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana, s.282

SHÇEK'in tüm çalışmalarına rağmen, özellikle göçler ve parçalanmış ailelerle ilgili sorun çözülememiştir. SHÇEK'e göre aile içi sorunlu, çevresiyle uyumsuz ve suç işlemeye eğilimli 14 bin riskli çocuk vardır. Bu çocukların tekrar okula bağlanmalarına çalışılmaktadır. Tablo 4'de özürlü sayılarına özellikle yer verilmiştir. Çünkü, ailede özürlü bireylerin olması özellikle yoksul aileler için büyük bir sorun yaratmaktadır. Hem bakımları hem tedavileri uzun, zahmetli ve pahalı bir süreç olduğu için çocuk yoksulluğunu artıran faktörlerdendir.

Çocuklar çalışırken her tür istismara maruz kalabilmekte ve çeşitli suçlara karışabilmektedirler. Maalesef, güvenlik birimine gelen veya getirilen çocukların sayısının her yıl artması da bu görüşü doğrulamaktadır. 2007 Temmuz–Aralık ile 2008 yılı aynı dönemi rakamları karşılaştırıldığında erkeklerde kayıp çocuk sayısı 497'den 568'e, kız çocuklarda 605'den 966'ya çıkmıştır. 10358 mağdur erkek sayısı, 12290'a kız çocuklarda ise 6667'den 8880'e yükselmiştir. Çocukların teslim edildikleri kurumlardan kaçma oranları da yaklaşık 9 kat artmıştır (TÜİK, 2008). Suç türüne göre ceza infaz kurumuna ve eğitimine giren hükümlü çocuklar %39,9 ile gasp (yağma) ve %28,2 ile hırsızlık yaptıkları görülmüştür (TÜİK, 2008). Çocuklar ne ailelerinde ne de onlara bakmakla yükümlü kurumlarda korunamamaktadır.

Eğitim seviyesi yükseldikçe çocukların ileriki dönemlerinde yoksul olma riski azalır. Ancak, yüksek yoksulluk içinde yaşayan çocukların eğitim alarak yoksulluk kısır döngüsünü kırmaları çok zordur. Yüksek yoksulluk içinde yaşayan çocuklar okula gönderilseler bile, okul gelişiminde başarısız olmaktadır. Çocukların başarıları ailelerinin sağladıkları imkânlarla artmaktadır. Ailelerin çocuklarına hem sağlık ev gibi maddi imkânlar yaratırken onların beyinsel gelişimini sağlayacak sevgi dolu sorunsuz bir yuva yaratmaları gelir. Ancak yoksul aileler fiziksel şartları sağlayamamanın yanı sıra yaşanan kültürel ortamı da iyileştiremezler. Gelir düzeyi düşük aileler, genelde eğitim seviyesi düşüktür ve kendilerine benzer bir ortamda yaşarlar. Ayrıca işsizlik, kalabalık aile yaşantısından gelen sorunlar daha stresli bir aile yaratarak çocuğu olumsuz etkilemektedir (Mayer, 2003: 115). Ayrıca yoksul çocukların okuduğu okulların ve öğretmenlerin de kalitesi düşüktür. Çocuklar okula gitmek için özenmezler. Bu nedenle, çocukları okulda kalmaya özendirerek öğretmenlere ihtiyaç vardır. Bu konuda Mozambik'te yapılan çalışmaya göre, iyi öğretmen sayısı artırılınca çocukların okula devam etme oran ve süresinin yükseldiği görülmüştür (Udry, 2006: 254).

Tablo 6: 8 Yıllık Zorunlu Eğitim Seviyesine Göre Okullaşma Oranı, %

Öğretim Yılı	İlköğretim		Ortaöğretim		Yükseköğretim	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
2004-05*	92,58	86,63	59,05	50,51	18,03	15,10
2005-06*	92,29	87,16	61,13	51,95	20,22	17,41
2006-07*	92,25	87,93	60,71	52,16	21,56	18,66
2007-08**	98,53	96,14	61,17	55,81	22,37	19,69
2008-09**	96,99	95,97	60,63	56,30	29,40	25,92
2009-10**	98,47	97,84	67,55	62,21	31,24	29,55
2010-11**	98,59	98,22	72,35	66,14	-	-

*Okullaşma oranı 2000 nüfus sayım sonuçlarına göre hesaplanmıştır

** Okullaşma oranı 2007-2008 tarihinden itibaren A.D.N.K. Sistemi nüfus sayım sonuçlarına göre hesaplanmıştır

Kaynak: TÜİK, (2010), Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim 2009-2010, çevrimiçi: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=135, 14.04.2011

Milli eğitim istatistiklerine göre okullaşma oranının 2010-2011 döneminde toplamda ilköğretim düzeyinde %98'e, ortaöğretimde %70'lere ulaşması eğitimde başarı olarak görülmektedir. Kadınlarda okullaşma oranı pozitif ayrımcılık yapan politikalar nedeniyle daha hızlı bir gelişim izlemiştir. Ancak, Türkiye, OECD ülkeleriyle karşılaştırıldığında okuma yılı olarak halen en alt sıralarda yer almaktadır. Bunun da nedeni yukarıdaki teorik açıklamaya benzer özellikler gösteren yoksulluk oranlarıdır. Yoksulluk oranının yüksekliği özellikle ileri düzeyde okullaşma oranlarındaki düşüşle kendini göstermektedir.

Tablo 7: 15 Yaşından Küçüklerin Yoksulluk Oranları, %

Yıllar	Toplam	Kent	Kırsal
2002	34,55	30,59	41,10
2003	37,04	30,43	46,44
2004	34,02	24,22	49,34
2005	27,71	19,51	40,60
2006	25,23	13,50	43,63
2007*	25,25	15,49	45,79
2008	24,43	14,47	44,92

*Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

Kaynak: TÜİKc, 2008 Yoksulluk Çalışmaları Sonuçları

TÜİK tarafından yapılan 2008 yılı yoksulluk çalışmasına göre, çocukların yoksulluk oranları Türkiye genelinde azalmaktadır. Ancak kent ve kırsal ayırımına göre sonuçlar tekrar incelendiğinde sorun ortaya çıkmaktadır. Kentlerde %50 azalma görülürken kırsalda aynı başarı sağlanamamıştır. Hatta 2002 yılına göre bir artışla kent ve kır arasındaki ayırım yaklaşık 3 katına çıkmıştır. Kırsalda doğan her iki çocuktan birisi yoksulluk riskiyle karşı karşıyadır. Bu durum çocuk gelişimini dolayısıyla ülke kalkınmasını olumsuz etkilemektedir.

SONUÇ:

Türkiye yoksulluk sorununu çözemediği gibi son yıllarda yaşanan krizlerle sorun daha derinleşmektedir. Çocuk yoksulluğu toplam yoksulluk oranından daha yüksek yaşandığı için daha ayrıntılı incelenmeli ve çocuk yoksulluğuna yönelik çalışmalar daha yoğunlaşmalıdır. Öncelikle yapılan istatistikler güncellenmeli ve daha ayrıntılı hale getirilmelidir. Çünkü çocuk yoksulluğu çok boyutludur. Kümülatif sayılara bakarak çözüm üretmek mümkün değildir. Örneğin aileye yardım yapmak bir ölçüde çocuk yoksulluğunu gidermede gelir yönünden faydası olabilir. Ancak, ikame etkisi göz önüne almak gereklidir. Piyasada çocuğun çalışması daha fazla gelir getirecekse veya ailenin geliri krizler, işsizlik hastalık gibi nedenlerle

azaldıysa ikame etkisi söz konusu olacak ve çocuk çalışmak zorunda kalacaktır. Bu nedenle öncelikle işsizlik sorunu ve gelir dağılımında dengenin sağlanmasına çalışılmalıdır.

Yoksul aileler kendilerine benzer gruplar içinde yaşadıklarından çocukların ve ailelerin çevresinde iyi rol modeller bulunmamaktadır. Bu nedenle çocuklarda suç oranlarında artış gözlenmektedir.

Genellikle cahil olan yoksul kesim geleneksel baskı gruplarının etkisinde kalarak özellikle kız çocuklarını okutmamaktan yana taraf olacaklardır. Okula gitmeyi başaranlar ise okul dışında sağlıklı bir çevrenin etkisiyle başarısız bir eğitim alacaklar, eğitimden dışlanmak zorunda kalacaklardır. Bu nedenle yardımlar çocuklara yönelik yapılmalı sadece parasal ihtiyaçları yönünden bakılmamalıdır. Okul dışında ve okulda iyi eğitimli rol model öğretmenlere büyük ihtiyaç vardır. Ailelerinden yardım alamayan çocuklara derslerinde yardımcı olunarak sosyal durumu daha iyi çocukların seviyesine getirilmelidir. Çocuklarda okullaşma, onları toplu olarak belirli saatlerde belirli yerlerde tutma, belirli bilgileri ezberletme olarak kabul edilmemelidir. Onların üst sosyal aktivitelere katılarak kültürel gelişimlerine de yardımcı olunmalıdır.

Yoksul çocukların sağlık kurumlarına ulaşılabilirliği sağlanmalıdır. Çocukların ve ailelerinin sağlık konusundaki sorunları da yakın çevrelerine kurulacak kurumlarla çözüme kavuşturulmalıdır. Özellikle çocukların tedavi ve rehabilitasyonları, devlet güvencesinde olmalıdır. Ancak, çok çocuklu ailelerin yoksulluk riskini daha fazla taşıdığı göz önüne alınmalı ve yatırımlar çocuk sayısının artmasını teşvik etmemelidir. Bu amaçla ailelerin de eğitim seviyesi düzenlenmeli, çalışan çocuk yerine kadınlar iş gücüne dahil edilmelidir. Halen çalışan çocukların gelişimini engelleyen elverişsiz koşullarda çalışması önlenmelidir.

KAYNAKÇA:

- Allen Tim and Alan Thomas, Poverty And Development Into The 21. Century, Oxford University Press, 2000
- Brady, David (2003), "The Poverty of Liberal Economics", *Socio-Economic Review*, 1, s. 369-409
- Candaş, Ayşe (2010), Türkiye'de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış", Proje Danışmanı: Ayşe Buğra, Açık Toplum Vakfı, İstanbul
- Dedeoğlu N. (2004) "Sağlık ve Yoksulluk", *Toplum ve Hekim Dergisi*, Ocak- Şubat 2004, Cilt 19, sayı1
- EUROSTAT, "Income and living conditions in Europe", çevrimiçi, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-31-10-555/EN/KS-31-10-555-EN.PDF, 15.01.2011
- Estwaran, (2006), "Fertility in Developing Countries", ed. Banerjee, Abhijit V., Benabou, R., Mookherjee D., *Understanding Poverty*, Oxford University Press, s. 143-160
- Feeny, Thomas, Boyden Jo (2004), "Acting in Adversity – Rethinking The Causes, Experiences and Effects of Child Poverty In Contemporary Literature" *Literature and thought on Children and Poverty*", in *Children and Poverty Series Working Paper 116*, Çevrimiçi: <http://www.qeh.ox.ac.uk/RePEc/qeh/qehwps/qehwps116.pdf>, 28.03.2011
- Gordon D, Nandy S, Pantazis C, vd. (2003), *The Distribution of Child Poverty in The Developing World*, The Policy Press, Bristol, Çevrimiçi: <http://www.ibge.gov.br/poverty/pdf/Social%20Exclusion/REFERENCE%20CHILD%20POVERTY%20REPORT.pdf>
- Gupta, Sanjeev, Verhoeven M., Tiongson E. R, (2004), "The Effectiveness of Government Spending on Education and Health Care in Developing and Transition Economies", ed. Gupta S., Clements B., Incauuste G., *Helping Countries Develop: The Role Of Fiscal Policy*, IMF Press, 184 -212,
- İnsel, Ahmet (2001), "İki Yoksulluk Tanımı ve Bir öneri", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 89, 62-72.
- Kabaş, Tolga (2009): "Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Yolları", Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana
- Kurnaz, Şebnem Avşar (2007), "Çocuk Yoksulluğu, Aile ve Toplum Eğitim, Kültür ve Araştırma Dergisi, Nisan- Mayıs –Haziran sayısı, 47-55

- Mayer, S., (2003), “What Money Can’t Buy: Family Income and Children’s Life Changes”, Wealth and Poverty in America, Ed. Conley, D. Chicago: The University of Chicago Pres, p:115
- Minoff, Elisa (2006), “The UK Commitment: Ending Child Poverty By 2020”, Center for Law and Policy Working Paper, Washington DC, Çevrimiçi: <http://www.clasp.org/admin/site/publications/files/0272.pdf>, 22.03.2011
- Minujin, Alberto, Delamonica E., Davidziuk A. Ve Gonzalez E. (2006), “The Definition a discussion of concepts and measurements”, Environment and Urbanization, October, vol.18-2,481 -500
- Riddell., Roger, Approaches to poverty: A Note From The Development Perspective, Geneva, International Council on Human Rights Policy, November 2004
- SHÇEK, (2009), Çevrimiçi: <http://www.shcek.gov.tr/userfiles/SHCEKStratejikPlanRapor2009.pdf>, 12.03.2011
- Şenses, Fikret (2001), Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İletişim Yayınları, İstanbul
- TÜİK, “Gelir Dağılımı ve Yaşam Koşulları”. Çevrimiçi: http://tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=865, 15.01.2011
- TÜİK, (2003), “Beslenme ve Bilgi Ağı”, çevrimiçi: <http://www.tuik.gov.tr/Beslenme/index.html>, 14.04.2011
- TÜİK, (2006) Çocuk İşgücü Araştırması 2006
- TÜİK, (2008), Güvenlik Birimine Gelen ve Getirilen Çocuklar 2007-2008, Çevrimiçi: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=38, 15.04.2011
- TÜİK, (2008), Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri 2008, Çevrimiçi: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=37, 15.04.2011
- TÜİK, (2008), Yoksulluk Çalışmaları Sonuçları
- TÜİK, 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, Çevrimiçi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6365>, 15.01.2011
- TÜİK, 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları
- TÜİK, (2009a), Yaşam Memnuniyeti Araştırması, 2009.
- TÜİK, (2010), Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim 2009-2010, çevrimiçi: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=135, 14.04.2011
- TÜİK, (2011), Resmi İstatistik Programı Bilgi Sistemi, çevrimiçi: http://www.tuik.gov.tr/rip/temalar/2_7.html#, 16.04.2011
- TÜİK, (2011), Ulusal Hesaplar, Çevrimiçi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6373>, 15.02.2011
- TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=995, 15.01.2011
- Udry, Christopher (2006), “Child Labour”, ed. Banerjee A. V., Benabou R., Mookherjee D., Understanding Poverty, Oxford University Pres, 253 -257
- UNİCEF, (2005), The State of The World of The Children 2005-Childhood under Threat, UNİCEF, New York
- UNİCEF, (2006) <http://www.unicef.org/tr/content/detail/9/progress-for-children-2006-2.html>, 23.03.2011
- UNİCEF, (2010), Çevrimiçi, http://www.unicef.org/turkey/pdf/_cp28c.pdf, 21.03.2011
- Vandemoortele, Jan (2000), “Absorbing Social Shocks, Protecting Children and Reducing Poverty”, Unicef, New York, Çevrimiçi: http://www.unicef.org/evaldatabase/files/Global_2000_Absorbing_Social_Shocks.pdf, 1.04.2011
- Woldehanna Tassew, Lanata C ve Tuan T (2004) “Stunted lives: Child Poverty in Ethiopia, Peru and Vietnam” In focus, an on –line bulletin of the UNDP –International Poverty Centre (IPC), September, New York Çevrimiçi: <http://undp.org/povercenter/newsletters/infocus4sep04eng.pdf>, 21.02.2009 veya http://google.undp.org/search?q=cache:4sn7bQWCKXMJ:www.undp-povertycentre.org/newsletters/infocus2mar04eng.pdf+Tassew+Woldehanna++&access=p&output=xml_no_dtd&ie=UTF-8&lr=&client=undp_frontend&num=10&site=default_collection&oe=UTF-8&proxystylesheet=undp_frontend, 16.04.2011
- Zheng, Xinye, (2006), “The Economics of Child Labor”. Economic Dissertations, paper 16, http://digitalarchive.gsu.edu/econ_diss/16/, 24.01.2011